

Kapitalistinis socializmas?

Kalbant apie 2008 m. finansinį krachą stebina tik tai, kad taip lengvai prigijo idėja, esą jis buvo nenuspėjamas netikėtumas, pakirtęs rinkas tarsi perkūnas iš giedro dangaus. Prisiminkime demonstracijas, kurios ištisą pirmąjį naujo tūkstantmečio dešimtmetį reguliariai lydėjo Tarptautinio valiutos fondo ir Pasaulio banko susitikimus: protestuotojų nepasitenkinime girdėjosi ne vien įprasti antiglobalistiniai motyvai (didėjanti trečiojo pasaulio šalių eksploatacija ir pan.), bet ir kad bankai kūrė [ekonominio] augimo iliuziją žaisdami fiktyviais pinigais ir kad visa tai turės pasibaigti griūtimi. Ne vien ekonomistai, tokie kaip Paulas Krugmanas ir Josephas Stiglitzas, įspėjo apie laukiančius pavojus, aiškiai parodydami, kad žadantieji nenutrūkstamą augimą iš tiesų nesuvokia, kas vyksta po pat jų nosimis. 2004 m. Vašingtone į demonstraciją dėl finansinio žlugimo pavojaus susirinko tokia daugybė žmonių, kad policijai teko mobilizuoti 8 000 papildomų vietinių policininkų ir pasikviesti dar 6 000 iš Merilendo bei Virdžinijos. Po to buvo ašarinių dujų, reidų naktiniuose klubuose ir masinių areštų – tiek daug, kad policijai teko pasitelkti autobusus. Žinia buvo aiški ir paskelbta garsiai, ir policija pasitelkta tiesiogine prasme užsmaugti tiesai.

Po šių ilgalaikių tyčinio nežinojimo pastangų nenuostabu, kad, kai krizė pagaliau prasidėjo, pasak vieno dalyvių, „Niekas iš tiesų [nežinojo], ką daryti“. Nes lūkesčiai yra žaidimo dalis: kaip reaguos rinka, priklauso ne tik nuo to, kiek žmonės pasitiki ta

ar kita intervencija, bet netgi dar labiau nuo to, kiek jie mano, kad *kiti* pasitikės jais, – neišeina atsižvelgti į savo paties pasirinkimo pasekmes. Kadaisė šitą autoreferentiškumą tiksliai perteikė Johnas Maynardas Keynes'as akcijų biržą prilygindamas kvailoms varžyboms, kai dalyviams reikia atrinkti keletą dailių merginų iš šimto fotografijų, o laimi tas, kurio pasirinktos merginos labiausiai atitinka vidutinę nuomonę: „Čia pasirenkamos ne tos, kurios, paties asmens sprendimu, tikrai gražiausios, netgi ne tos, kurias vidutinė nuomonė išties laiko gražiausiomis. Pasiekėme trečią pakopą, kai sumanumą naudojame tam, kad numatytume, ką vidutinė nuomonė tikisi būsiant vidutine nuomone“*. Taigi, mes priversti rinktis, nedisponuodami žinojimu, kuris mus įgalintų pasirinkti kompetentingai; arba, kaip suformulavo Johnas Gray'us, „Mes priversti gyventi taip, tarsi būtume laisvi“**.

Krachui pasiekus piką, Josephas Stiglitzas rašė, jog, nepaisant didėjančio ekonomistų sutarimo, kad jokia sanacija, pagrįsta JAV finansų ministerijos sekretoriaus Henry'io Paulsono planu, neveiks,

tokios krizės metu politikai negali nieko nesiimti. Tad mums gali tekti melstis, kad susitarimui, sumeistrautam nuodingai maišant tam tikrus interesus, prastą ekonomikos mokslą ir dešinės pakraipos ideologijas, kurios tą krizę ir sukėlė, kaip nors pavyktų parengti išsigelbėjimo planą, kuris veiktų – ar kurio nesėkmė nepridarytų pernelyg daug žalos.***

* John Maynard Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, New York: Management Laboratory Press, 2009, Chapter 12.

** John Gray, *Straw Dogs*, New York: Farrar Straus and Giroux, 2007, p. 110.

*** Joseph Stiglitz, „The Bush administration may rescue Wall Street, but what about the economy?“, *The Guardian*, September 30, 2008.

Jis teisus, nes rinkos iš esmės pagrįstos manymais (netgi manymais apie kitų žmonių manymus), tad, kai žiniasklaida nerimauja, „kaip reaguos rinkos“ į sanaciją, svarbu ne tik realios tos sanacijos pasekmės, bet ir rinkų *tikėjimas* plano efektyvumu. Štai kodėl sanacija gali padėti net būdama ekonomiškai klaidinga*.

Spaudimas „kažką daryti“ čia panašus į prietaringą poreikį parodyti kokį nors gestą, kai stebime procesą, kurio realiai negalime paveikti. Argi mūsų veiksmai nėra kaip tik tokie gestai? Senas posakis „Neplurpk, daryk ką nors!“ yra bene kvailiausia, ką galima pasakyti – netgi matuojant žemais sveiko proto standartais. Ko gero, problema pastaruoju metu veikiau ta, kad mes pridarome per daug, pvz., kišamės į gamtos tvarką, niokojame gyvenamąją aplinką ir t. t. Gal metas grįžti atgal, mąstyti ir *sakyti* tai, kas reikalinga. Taip, mes dažnai apie ką nors kalbame, užuot darę; bet kartais padarome, kad išvengtume kalbėjimo ir galvojimo apie tai. Pvz., numetame 700 milijardų dolerių problemai spręsti, užuot pirma pamąstę, kaip ji iškilo.

Sumaiščiai tęsiantis, pagrindo susimąstyti tikrai pakanka. 2008 m. liepos 15 d. respublikonų senatorius Jimas Bunningas užsipulė Federalinio rezervų banko vadovą Beną Bernanke pareikšdamas, esą šio pasiūlymas parodė, kad „Amerikoje socializmas gyvas ir klesti“: „Dabar Federalinis rezervų bankas siekia tapti sisteminiu rizikos reguliatoriumi. Bet Federalinis rezervų bankas yra sisteminė rizika. Suteikti jam daugiau galios yra tas pats, kaip kaimynų vaikui, kuris, gatvėje žaisdamas beisbolą, išdaužė jūsų langą, duoti didesnę beisbolo lazdą ir tikėtis taip išspręsti

* Tačiau, kadangi mums kartojama, kad pasikliovimas ir tikėjimas čia svarbiausia, taip pat reikėtų paklausti, koku mastu pačios Administracijos paniškas akcijų kainų kėlimas kaip tik ir sukėlė tą pavojų, kurį ji mėgina įveikti.

problema^{***}. Rugsėjo 23 d. jis smogė dar kartą, Finansų ministerijos planą (didžiausią finansinę sanaciją nuo Didžiosios depresijos laikų) pavadindamas „neamerikietišku“:

Kažkam teks atlyginti tuos nuostolius. Galime arba leisti žmonėms, atsakingiems už netikusius sprendimus, patirti savų veiksmų pasekmes, arba perkelti tą skaudulį kitiems. Būtent šitai ir siūlo ministras: perkelkime Volstrito skaudulį mokesčių mokėtojams... Ši didžiulė sanacija – ne sprendimas; tai finansinis socializmas, ir tai ne amerikietiška.

Bunningas buvo pirmasis, viešai nubrėžęs mąstysenos, kuri grindžia Respublikonų partijos maištą prieš sanaciją, kontūrus. Jo kulminacija buvo Federalinio rezervų banko pasiūlymo atmetimas rugsėjo 29 d. Šis argumentas nusipelno įdėmesnio žvilgsnio. Atkreipkime dėmesį, kad respublikonų priešiškus sanacijos projektui suformuluotas „klasių kovos“ terminais: Volstritas (*Wall Street*) versus Mainstritas (*Main Street*), arba Kapitalas prieš Liaudį. Kodėl turėtume padėti tiems Volstrite, kurie ir sukėlė krizę, įpareigodami už tai sumokėti eilinius bankų skolininkus Mainstrite? Argi čia ne aiškus pavyzdys to, ką ekonominė teorija vadina „moraline rizika“ (*moral hazard*) ir apibrėžia kaip „riziką, kad kas nors pasielgs nemoraliai, nes draudimas, įstatymas ar kokia kita institucija apsaugos jį/ją nuo bet kokių nuostolių, kuriuos jo ar jos elgsena galėtų sukelti“ – jeigu esu apsidraudęs, tarkime, nuo gaisro, tai mažiau paisysiu atsargumo priemonių (arba, blogiausiu atveju, netgi padėsiu savo apdraustus, bet nuostolingus pastatus)? Tas pat pasakytina apie didžiuosius bankus: argi jie nėra apsaugoti nuo didelių

* Žr. Edward Harrison, „Senator Bunning blasts Bernanke at Senate hearing“, pasiekama internete <http://www.creditwritedowns.com>

nuostolių ir pajėgūs veikti pelningai? Nenuostabu, kad Michaelis Moore'as parašė viešą laišką, smerkiantį sanacijos planą kaip šimtmečio apiplėšimą.

Šis netikėtas kairiųjų pažiūrų persiklojimas su konservatyviomis respublikoniškosiomis turėtų paskatinti mus susimąstyti. Abiem perspektyvoms bendra panieka stambioms spekuliacijoms ir korporacijų vadovams, kurie pelnosi iš rizikingų sprendimų, saugomi „auksinių parašiatų“ nuo nesėkmių. Prisiminkime žiaurų juokelį iš Lubitscho *Būti ar nebūti*: paklaustas apie vokiečių koncentracijos stovyklas okupuotoje Lenkijoje, atsakingas nacių pareigūnas, „koncentracijos stovyklų Erhardtas“, atšauna: „Mes koncentruojame, o lenkai stovyklauja“. Argi ne tas pats tinka Enrono bankroto skandalui 2002 m. sausį, kurį galima interpretuoti kaip tam tikrą ironišką komentarą rizikos visuomenės sampratai? Tūkstančiai darbus ir santaupas praradusių darbuotojų tikrai buvo atviri rizikai, bet neturėjo jokio realaus pasirinkimo – rizika juos ištiko kaip akla lemtis. Atvirkščiai, tie, kurie išties turėjo tam tikrą supratimą apie riziką, taip pat galią paveikti situaciją (būtent aukščiausi vadovai), maksimaliai sumažino savo riziką išsiryndami akcijas ir išnaudodami galimybes iki bankroto. Mes tikrai gyvename rizikingų pasirinkimų visuomenėje, bet tokioje, kurioje tik kai kurie renkasi, o likusieji rizikuoja...

Tai ar sanacijos planas tikrai yra „socialistinė“ priemonė, reiškianti valstybinio socializmo užgimimą JAV? Jei taip, tai itin keistà „socialistinė“ priemonė, kurios pirminis tikslas – padėti ne vargšams, o turtuoliams, ne skolininkams, o skolintojams. Didžiausia ironija, kad net „socializuojanti“ bankininkystės sistema tampa priimtina, jei ji pasitarnauja gelbstint kapitalizmą. Socializmas yra blogai – išskyrus tuos atvejus, kai jis pasitarnauja kapitalizmui stabilizuoti. (Atkreipkite dėmesį į simetriją su nūdienos